

Müslüman Kadının Tarihi

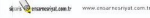
Ülkemizde ilk kez sadece kadın akademisyen ve bilim insanlarının hazırladığı Müslüman Kadının Tarihi

YAZARLAR

Ayşe Dudu KÜŞÇÜ, Ayşe Esra ŞAYIR, Ayşe Hilal KALKANDELEN, Bedriye YILMAZ, Belka ÖZSOY DEMİRAY, Betül GÖNER, Cemile TEKİN, EBF NAZIO, Emine PERKİZ, Esra ASLAN TURAN, Esra AYMAÇ, Esra YAKUT, Fatma Merve ÇINAR, Feyza Betül KÖSE, Feyza DÖĞRÜPOĞU, Gülşen YAKIR ZAHMETOĞLU, Habibe KAZANCIÖZÜ, Halide ASLAN, Halide Rumeysa KÖÇKÖNER, Hilal LİVAOĞLU MENGÜÇ, Hülya TERZİOĞLU, Meryem GÜRBUZ, Naghan VURGUN, Nahide BOZKURT, Nihal SAHİN UTKU, Nilüfer ATES, Nuran ÇETİN, Özener ÖZDEMİR, Peyman ÜNÜĞÜR TEKİN, Rabıye ÇETİN, Süadet AKTAY, Sıla DEMİR SARI, Tuha YILDIZ, Tuğba GÜNAL, Ükü KOÇAK, Yasemin BARLAĞ, Zehra GENÇEL EPE, Zehra GÖZÜTKÜ TAMDOĞAN

Editor: Feyza Betül KÖSE

MÜSLÜMAN KADININ TARİHİ

Sibel KAYA

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
sibelkaya@erciyes.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0966-4543>

Article Types / Makale Türü:

Book Review / Kitap Değerlendirmesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 09/02/2022

Accepted / Kabul Tarihi: 22/03/2022

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.1070561>

Köse, Feyza Betül (ed.). Müslüman Kadının Tarihi. 5 cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 2021.
ISBN: 978-625-8490-37-4

MÜSLÜMAN KADININ TARİHİ

ÖZ

Bu yazı “Müslüman Kadının Tarihi” isimli kitap serisinin kritiğini içermektedir. Kadın hakları tartışmalarının sıklıkla yapıldığı günümüz dünyasında, İslam’da kadının yeri konusu önemle üzerinde durulan hususlardan biridir. Seride, bu konunun orijinal kaynakları üzerinden ele alınmakta ve bu yolla ulaşılan sonuçlar, tarihsel süreçte Müslümanların bu meseleye yaklaşımıyla karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmektedir. Bu sayede, kadın konusunda Müslümanların zihninde yaşanan değişim ve dönüşümler gözler önüne serilmektedir. Seride, Müslüman kadının konumuyla ilgili Batı literatüründe öne çıkan İslam’ı suçlayıcı tavır ve söylemler eleştirilmekte ve bu söylemler karşısında Müslümanların genellikle yanlış temel ve argümanlara dayanarak kendilerini savundukları ifade edilmektedir. İslam’da kadının konumunun ataerkil bir bakış açısıyla değil nesnel ve bütüncül bir yaklaşımla anlaşılabilmesi iddiasından hareket eden çalışma, alanında uzman kadın akademisyenlerin yazılarından oluşmaktadır. Müslüman kadının serüvenini tarih, coğrafya, düşünce, ilim ve siyaset temalarında geniş kapsamlı olarak inceleyen bu çalışmada her bir tema ayrı bir kitapta incelenmiş ve kendi içinde konu bütünlüğü sağlayacak bir biçimde planlanmıştır. Çalışmamızda da, “Müslüman Kadının Tarihi” adlı kitabın her bir teması ayrı olarak ele alınmış, en sonunda ise kitaba dair genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Müslüman Kadın, Tarih, Coğrafya, Düşünce, İlim, Siyaset.

HISTORY OF MUSLIM WOMAN

ABSTRACT

This article contains a critique of the book series “History of Muslim Women”. The status of women in Islam is one of the most emphasized issues in today’s world, where women’s rights debates are frequently made. In the series, this issue is discussed through the original sources of religion and the results obtained in this way are evaluated in comparison with the approach of Muslims to the matter in the historical process. In this way, the changes and transformations in the minds of Muslims regarding women are revealed. In the series, the prominent attitudes and discourses accusing Islam in the Western literature regarding the position of Muslim women are criticized and it is stated that Muslims often defend themselves based on false grounds and arguments against these discourses. The book series, which is based on the claim that the position of women in Islam can be understood with an objective and holistic approach, not a patriarchal perspective, consists of the writings of female academics who are experts in their fields. In this study, which extensively examines the adventure of Muslim women in the themes of history, geography, thought, science and politics, each theme was examined in a separate book and planned in a way that would ensure the integrity of the subject. In our study, each theme of the book named “History of Muslim Women” was handled separately. And finally, a general evaluation of the book was made.

Keywords: Islam, Muslim Woman, History, Geography, Thought, Science, Politics.

GİRİŞ

Semavî dinlerin sonuncusu olan İslamiyet, Allah'ın “*Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'dan razı oldum*”¹ hitabıyla değerini ortaya koyan yüce bir öğretiye sahiptir. Bu yönüyle İslam dini toplumda pek çok alanda dönüşümün ve gelişimin öncüsü olmuştur. Kadın konusu İslam'ın, Arap toplumunun geleneklerinde yerleşik bulunan alışkanlıklarını ıslah etmeye ve dönüştürmeye çalıştığı alanlardan biridir. Tanıtımını yapacağımız Doç. Dr. Feyza Betül Köse'nin editörlüğünü üstlendiği çalışma, İslam'ın kadına yaklaşımını ve bu yaklaşımın tarihsel süreçteki izdüşümlerini pek çok farklı boyutuyla ve derinlemesine analiz etmektedir.

İslam'da kadın konusu her zaman ilgi çekmiş Doğu ve Batı literatüründe pek çok çalışmanın konusu olmuştur. “Müslüman Kadının Tarihi” eserinde, bu hususta yapılan çalışmaların ciddi birtakım problemler içerdiği, belirli çerçeve ve bağlamlardan öteye gidemediği, kimi zaman birtakım grupların ideolojilerini dayatma misyonuyla hareket edildiği ve yanlış temel ve argümanların kullanıldığı, kimi zaman ise aşırı yoruma gidilerek dinî ve tarihi arka planın tahrif edildiği iddiasından hareket edilmektedir. Bu doğrultuda editör, çalışmanın öncelikli amacının Hz. Peygamber döneminden itibaren kadın konusundaki gelişmelerin bütüncül ve nesnel bir bakış açısıyla aktarılması olduğunu ifade etmektedir (c.1, s.10). Çalışmanın öne çıkan iddialarından bir diğeri de kadın konusunda yapılan çalışmaların ve ortaya konulan fikirlerin genellikle erkekler tarafından yapıldığı ve bu yönüyle belli ölçüde yanılı ve tarafgirlik içerdiği. Bu gerekçeyle seride yer alan yazıların tamamı kadın yazarlar tarafından kaleme alınmıştır.

Seride, Müslüman kadının tarihini coğrafya, zaman, siyaset, düşünce, bilgi olarak ayırışan beş tema çerçevesinde incelemektedir. Her bir temanın kendi içerisinde konu bütünlüğü oluşturması hedeflenmiştir. Çalışmada yazarlar akademisyenlerden oluşmakla birlikte anlaşılır ve sade bir dil kullanılmış ve böylelikle genel okuyucu kitlesine ulaşmak amaçlanmıştır.

Çalışmamızda, eserin içeriğiyle paralel bir biçimde her bir temayı ayrı bir başlık altında değerlendirdik. Kitabın zengin içeriğinin tamamına yer vermek çalışmamızın sınırlarını aşacağından dolayı temel iddia ve tespitleri ön plana çıkarmaya çalışarak belli başlı fikirler ve yazılar üzerinde durduk. Sonuç kısmında ise kitaba dair genel değerlendirmelerde bulunduk.

1. “TARİHTE MÜSLÜMAN KADIN”²

Eserin birinci cildi, tarihte Müslüman kadın konusunu ele almaktadır. Müslüman kadının tarihi elbette Hz. Muhammed'e ilk vahyin gelişi ile birlikte başlar. Ancak İslam'ın kadın konusunda getirdiği bakış açısının, değerlerin ve uygulamaların tam anlamıyla anlaşılabilmesi için İslam öncesi dönemi ifade eden cahiliye toplumunun yaşantısında kadın olgusunun nasıl değerlendirildiğinin ortaya konulması da gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışmada ilk olarak “İslam Öncesi Arap Toplumunda Kadın” konusu mercek altına alınmaktadır. Bu dönemin sosyal yapısında kadının, istisnaları olmakla birlikte genel anlamda geri planda olduğu görülmektedir. Bu durumun temel gerekçeleri zorlu iklim ve geçim şartlarının, çöl hayatı ve kıt iktisadi kaynakların fiziksel gücü elinde bulunduran erkeği ön plana çıkarmış olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Böyle bir ortamda kadın zayıflıkla nitelenmiş, kız çocuğa sahip olmak üzüntü sebebi olmuş, miras gibi haklardan mahrum bırakılmıştır. Bu dönemde erkeklerin çok sayıda kadınla evlenmesi yadırganmamış, boşanma asil bir aileye mensup kadınlar dışında erkeğe ait bir hak olarak görülmüştür. Çöl yaşantısında kadın nispeten daha serbest ve hayatın paylaşılması noktasında erkeklerle bir arada bulunabilirken şehir yaşantısında kadın daha geri planda kalmış ve erkeklerle aralarında belirgin bir ayırışma söz konusu olmuştur.

Müslüman kadınların hayatındaki en önemli tarihsel aşamalardan ilki İslam'ın kabulü ile başlayan süreçte yaşanmıştır. Ailelerine rağmen İslam'ı seçen kadınlar çeşitli baskı ve eziyetlere maruz kalmışlardır. Bu dönemde, peygambere itaate ve dinin hükümlerini yerine getirmeye söz vermek anlamında gerçek-

1 Mâide 5/3.

2 Bu cildin yazarları; Prof. Dr. Ayşe Dudu Kuşçu, Doç. Dr. Halide Aslan, Doç. Dr. Meryem Gürbüz, Doç. Dr. Nihal Şahin Utku, Dr. Öğr. Üyesi Esra Atmaca, Dr. Öğr. Üyesi Safa Demir Sarı, Dr. Öznur Özdemir ve Doktorant Emine Peköz'dür.

leştirilen *biat* uygulamasına kadınlar bizzat katılmışlardır. Bu uygulamada kadınların sıklıkla yer alması, onların İslam toplumunun önemli bir parçası olarak kabul edildiğinin önemli göstergelerinden biri olarak ifade edilmektedir (c.1, s.41). Müslüman kadınlar, İslam'ı yaşama mücadelesinde erkeklerle ortak kaderi paylaşmışlar hem Habeşistan'a hem Medine'ye yapılan hicretlerde yer almışlardır.

İslam'ın toplumsal ve bireysel yaşantıda getirdiği en büyük değişimlerden biri ibadet yükümlülükleri ile gerçekleşmiştir. Müslüman kadınlar namazlarını cemaatle kılmaya ve mescitlere gitmeye özen göstermişler, bu hususta Hz. Peygamber tarafından özel olarak teşvik edilmişlerdir. Benzer bir şekilde hac ibadeti de kadınların Hz. Peygamber'in yakınında ve onunla birlikte gerçekleştirdikleri ibadetlerdendir. Hz. Peygamber kadınlarla ilişkisinde her zaman özenli davranmış, onları incitmemiş ve bu hususta dikkatli davranmaları konusunda Müslüman erkekleri sıklıkla uyarmıştır. Hz. Peygamber döneminde kadın, günlük hayatın içerisinde aktif olarak yer almış; mescide giden, ticaret yapan, savaflara katılan kadınlar hayatı erkeklerle paylaşmışlardır. Cahiliye döneminden farklı olarak İslam'a giren kadınlar sokağa çıkarken giyim kuşamlarında değişikliğe gitmişler, vücut hatlarını belli etmeyen dış kıyafetler giyerek ve saçlarını örterek gündelik yaşamın içerisinde yer almışlardır (c.1, s.56).

Tarihsel süreçte Müslüman kadının toplumsal konumunun sahabe ve tabiün neslinden uzaklaşılınca özellikle İslam'ın getirdiği hak ve özgürlükler açısından geri plana itilmeye başlandığı, Hz. Peygamber'in otoritesinin yokluğunun bu süreci hızlandırdığı tespit edilmektedir (c.1, s.84). Kitapta Abdullah b. Ömer'den nakledilen, "*Resulullah devrinde hakkımızda ayet iner kaygısıyla kadınlarımıza ellerimizi ve dillerimizi uzatamazdık. Allah resulü vefat edince onlara dilimizi ve elimizi uzatmaya başladık.*" ifadesi bu tespitin haklılığına işaret etmektedir (c.2, s.17). Kadınlar Hz. Peygamber döneminde kendilerine tanınan hakların bizzat tanıkları olarak sonraki dönemde onlara karşı yapılan uygulama değişikliklerine zaman zaman itiraz etmişlerdir. Örneğin Hz. Ömer'in hutbede mehirlere düşük tutulmasına yönelik ifadesine cemaatten bir kadın itiraz etmiş ve daha önce bu konudaki serbestliği hatırlatarak Hz. Ömer'i bu düşüncesinden vazgeçirmiştir. Benzer bir şekilde Hz. Ömer kadınların mescitte bulunmasından hoşnutsuzluğunu sık sık dile getirmesine rağmen kadınlar bu haklarını kullanmaya uzunca bir müddet devam etmişlerdir (c.2, s.26). Genel olarak Dört Halife dönemi, kadınların sosyal hayatta varlıklarını devam ettirdikleri ve ciddi bir engelle karşılaşmadıkları bir süreç olarak öne çıkmaktadır.

Kitapta Dört Halife dönemi sonrası Emevîler ve Abbâsîler döneminde kadının toplumdaki konumunda belirgin düzeyde farklılaşmaların meydana geldiği ifade edilmektedir. Kadının sosyal hayattan çekilmesi, zamanını daha çok ev içerisinde geçirmesi bu dönemlerin en belirgin özelliğidir. Hür ve zengin kadınlar genellikle bu durumun istisnasını teşkil etmişlerdir. Kadınların ancak halife eşi ve annesi konumunda olması dolayısıyla siyasî hayatta rol üstlenmesi de bu dönemlerin özelliklerindedir. Emevîler döneminde fetihler yoluyla yeni coğrafyalara ulaşılması ve İslam topraklarının hızla genişlemesi, şehirli kadınların sosyal hayattan çekilmesinin temel sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir. Karşılaşılan Farsî, Berberî, Kıptî vd. pek çok millet Müslüman kültüründen ve yaşayış biçiminden etkilendikleri gibi kendi kültürleri ve anlayışları ile Müslüman toplumu etkilemişlerdir. Bu etkileşimin yaşandığı alanlardan biri de kadın konusu olmuştur (c.2, s. 25).

Farklı kültürlerin İslam'la tanışması sonrası Müslüman kadının toplumsal konumunun tarihsel değişiminde öne çıkan dönemlerden biri de Türklerin Müslümanlaşması ve Müslüman Türk devletleri ile gerçekleşmiştir. Öncelikle Türkler kadına bakış açısı noktasında İslam öncesindeki diğer milletlerden oldukça farklı bir konuma sahip olmuştur. Türk milletinde kadın oldukça değer görmüş, toplumun vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul edilmiş ve sosyal hayatın içerisinde aktif bir biçimde yer almıştır. Karahanlılar, Gazneliler, Hârzemşahlar Müslüman Türk devletleri olması bakımından hem Türk kültürünün hem de İslam'ın kadın konusundaki uygulamalarının bir arada görülebileceği önemli örnekler olarak "Tarihte Müslüman Kadın" cildinde öne çıkmaktadır.

Türklerde kadının varoluş itibarıyla erkeklerle eşit olduğu düşüncesi oldukça eskiye dayanan bir kabuldür ve bu kabul Müslüman Türk devletlerinde de etkisini hissettirmiştir. Selçuklu devleti bunun örneklerinden bir diğeridir. Bu doğrultuda Kuşçu, Batılı bazı araştırmacıların İslam'ın kadını gizlediği hatta aşağıladığını iddia ederek Selçuklular döneminde kadının geri planda olduğuna yönelik iddialarının gerçeği

yansıtmadığını ifade etmektedir (c.1, 129). Altuncan Hatun, Terken Hatun, Raziye Devlet Hatun, Gevher Nesibe Hatun, Mahperi Hatun bu dönemde öne çıkan kadınlardandır (c.1, 126).

Memlükler dönemi de Türk-Müslüman devleti olması bakımından kadınların konumu hakkında dikkat çekici bir süreci ifade etmektedir. Atmaca'nın tespitlerine göre orta ve alt tabakadaki kadınlar hakkında çok fazla bilgi sahibi olunmamakla birlikte, Memlükler dönemi, saraydaki kadınların oldukça aktif olduğu bir siyasî sürece sahne olmuştur (c.1, 134). Türk kültürünün daha çok hissedildiği kuruluş döneminde öne çıkan kadınlardan Şecerüddür (ö. 655/1257) kısa bir süre de olsa sultanlık yapmış önemli bir figürdür. Sonraki süreçte sultanların eş ve anneleri siyasî hayatta etki sahibi olmuşlardır. Yazar, bazı seyyahların bu dönem hakkında yazdıklarına bakılarak kadınların rahat bir şekilde sokaklarda dolaşabildiğinin ve gündüz saatlerinin çoğunda evlerinin dışında vakit geçirdiğinin tespit edilebileceğini ifade etmektedir. (c.1, s.141). Bu dönemle ilgili olumsuz sayılabilecek bir anekdot olarak Sultan Baybars zamanında yaşanan büyük veba salgını ve bu salgının sebebi olarak din alimlerinin kadınların dışarda gece-gündüz gezmeleri ve fuhşun artmasını göstermeleri ve nihayetinde Sultan tarafından kadınların sokağa çıkmasının yasaklanmasından bahsedilmektedir. Bu yasak ekonomik bazı sıkıntıları da beraberinde getirmiştir (c.1, s. 143).

Müslüman kadınların tarihteki konumu bakımından önemli olan bir diğer dönem Osmanlı hanedanlığı ile başlamıştır. Yazar, Osmanlı devletinde kadın denilince akla gelen ilk yerin saray olduğunu vurgulamaktadır. Elde olan bilgiler de çoğunlukla saray hayatında öne çıkan kadınlarla ilgilidir. Saraydaki kadınlar padişahlara olan yakınlıklarına göre ön plana çıkmış ve adlarından oldukça söz ettirmişlerdir. Diğer taraftan bu dönemde köylerde yaşayan kadınların sosyal hayata katılma bakımından şehirlerde yaşayan kadınlara göre çok daha fazla serbestiyet içinde olduğu kaydedilmiştir. Osmanlıda Tanzimat ve II. Meşrutiyet dönemlerinde kadına bakış açısında ve kadınların toplumsal statüsünde olumlu birtakım gelişmelerin yaşandığı tespit edilmiştir. Bu süreçte kadınlar ilkökul üstü düzeyde eğitim imkanı elde etmiş, kadın dernekleri ve kadın dergileri artış göstermiştir. Kadınlar bu değişimle birlikte farklı meslek alanlarında kendilerine yer bulmaya başlamıştır. Bu meslekler arasında öğretmenlik, tüccarlık, ebelik, ressamlık, bestecilik, şairlik, yazarlık, gazetecilik ve romancılığın öne çıktığı ifade edilmektedir. Aslan, bu dönemde kadınlara verilen hakların dünyadaki pek çok ülkeden ileride olduğunu tespit etmektedir (c.1, s.169). Bu dönemde, kadın sığınma evlerinin dünyadaki ilk örnekleri sayılabilecek Hatuniye Dergâhı'nın faaliyette bulunması, kadınların bir zulümle karşılaştığında mahkemelere sıklıkla başvurması ve karşı tarafın bu gerekçeyle ceza alabilmesi, evlendiğinde mali hakları üzerindeki tasarrufunun devam etmesi bu dönemde kadınların sahip olduğu haklara örnek olarak gösterilmektedir (c.1, s.170).

Modern zamanlara gelindiğinde Müslüman kadınlar kamusal alanda görünürlük kazanmış, dergi ve gazeteler vasıtasıyla görüşlerini ifade etmişlerdir. Bu dönemde kadın konusu miras payı, şahitlik, nikah, çok eşlilik, kadına şiddet, namus/töre cinayetleri, küçük yaşta evlilik, kız çocuklarının eğitimden mahrum bırakılması gibi problemler üzerinden tartışılmaktadır. Sarı'ya göre bu dönemde kadınlar açısından en büyük engel, hem Doğu hem de Batı tarafından ataerkil ve geleneksel yapıların din ile ilişkilendirilmesi ve bunun sonucunda kadınların hak ve özgürlüklerinin kısıtlanmasıdır. Bu çerçevede yazar, Batılı araştırmacıların Müslüman kadınların mevcut durumunu İslam ile ilişkilendirmelerini büyük bir yanlılık olarak görmektedir. Çünkü İslam'ın ortaya çıktığı ve geliştiği dönemde kadınlara yönelik bu gibi baskı ve kısıtlamalar bulunmamaktadır. Yazar, İslam ülkelerindeki kadın faaliyetleri bu yöndeki görüşlerin haksızlığının göstergesi olarak sunmaktadır. Yaşanan kadın hakları ihlallerinin kaynağını din ile değil geleneklerle ilişkilendirmenin Kur'an'ın adalet ve eşitlikçi mesajı dikkate alındığında daha isabetli olacağını ifade etmektedir. Bugün kadınlar konusunda tartışılan problemler aynı zamanda dünya üzerindeki diğer kadınların da yaşadığı benzer problemlerdir. Bu nedenle İslam'ı kadın konusunda problemin kaynağı olarak görmek yanlış bir değerlendirmedir (c.1, s.180).

2. "COĞRAFYADA MÜSLÜMAN KADIN"³

Eserin ikinci cildi, coğrafyada Müslüman kadın konusunu ele almaktadır. Bu ciltte Hicaz, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Endülüs, Orta Asya, Anadolu, Balkanlar ve Güney Asya örnekleri üzerinden Müslüman kadının farklı coğrafyalardaki tarihsel serüvenine yer verilmektedir. Birinci ciltte verilen bazı tarihsel olay ve örnekler burada tekrarlanmakla birlikte Müslüman kadınların bu coğrafyalardaki durumuna dair pek çok farklı ve dikkat çekici örnek ve anekdotlar ikinci ciltte de yer almaktadır. Burada Hicaz'daki Müslüman kadınların yaşamına dair verilen örnekler Hz. Peygamber döneminde kadınların sosyal hayatta oldukça aktif olduklarını, İslam'ın kendileri için getirdiği eşitlikçi söylemin bilinciyle özgüven sahibi olduklarını ve gerektiğinde kendilerine yapılan haksızlıkları dile getirdiklerini göstermektedir. Barlak, Hicaz bölgesinde kadınların bu serbestliğinin Dört Halife döneminin bitmesi ile birlikte azalmaya başladığını Emevîler döneminde kadınların kısıtlanmaya başladığını ve evden çıkmamaları talebinin dinî gerekçeler eşliğinde bir hakikat şeklinde sunulduğunu ifade etmektedir (c.2, s.30).

İslam coğrafyası Orta Doğu'yu da içine alacak bir alana ulaştığında, bu topraklarda Müslüman kadının konumuyla ilgili birtakım farklılıklar da meydana gelmiştir. Genel olarak Selçuklu, Eyyübî, Memlûklü, Osmanlı ve Safevî hakimiyetindeki bu bölgelerde kadının çeşitli konumlarda yer alabildiği kaydedilmiştir. Yıldız, Orta Doğuda Müslüman kadını incelediği yazısında Batılılar'ın bu bölge hakkındaki değerlendirmelerinin haksızlığına dikkat çekmektedir. Örneğin o, Arap topraklarındaki hakimiyeti sürecinde Osmanlı devleti'nin harem uygulamasını yaygınlaştırdığı, bu sebeple kadınların kapalı kapılar arkasında yaşadığı şeklindeki anlatımları eleştirmekte ve Mısırlı tarihçi Nell Hanna'nın tespitleri doğrultusunda Osmanlı hakimiyetinde olan Mısır'da kadın haklarının o dönemin İngiltere ve Fransa'sından daha gelişmiş olduğunu ifade etmektedir (c.2, s. 43).

Endülüs coğrafyası da Müslüman kadınların ilmî, siyasî ve sosyal alandaki konumları ile dikkat çekmektedir. Çınar, bu bölgedeki kadınların hayatına dair verdiği örneklerden yola çıkarak evlenme, boşanma, ilim ve kültür hayatına katılma, mülk edinme ve bunlar üzerinde tasarrufta bulunma noktasında Orta Çağ Hıristiyan dünyasındaki kadınların durumundan oldukça ileri bir seviyede bulduklarını tespit etmektedir (c.2, s.87-88). Türk devletlerin hakim olduğu Orta Asya ve Anadolu coğrafyalarında da kadınlara karşı eşitlikçi yaklaşıma sahip Türk kültürünün etkisi ile kadınların sosyal ve siyasî hayatta aktif oldukları görülmektedir.

3. "DÜŞÜNCEDE MÜSLÜMAN KADIN"⁴

Müslüman kadının tarihinin İslam'ın fikrî ve felsefî temelleri bağlamında değerlendirilmesi bu hususta önemli açılımlar sağlamaktadır. Eserin üçüncü cildi bu bağlam üzerine odaklanmakta ve farklı düşünsel boyutlarıyla Müslüman kadın konusunu ele almaktadır. Bozkurt, kutsal metinler üzerinden Müslümanların kadın algısını değerlendirdiği yazısında bu konuda yapılan değerlendirmelerin kutsal metinleri yorumlama yöntemleri ile doğrudan ilişkili olduğu tespitini yapmaktadır (c.3 14). Yazara göre, kutsal metinler, literal yorumlama yöntemiyle değerlendirildiğinde kadınlar hakkındaki ifadeler yalın anlamında anlaşılabilir ve ulaşılan hükümler tüm zamanları kapsayacak hükümler olarak algılanmaktadır. Kur'an'ın geleneksel yorumlanmasında ifadesini bulan bu yöntem nedeniyle kadınlar aleyhine birtakım söylemler ortaya çıkmaktadır. Kutsal metinlere yaklaşımda bir diğer yöntem olan bağlamsal okuma yöntemi ise verilen mesajın dönemin tarihsel koşullarına göre bir dünya görüşü ortaya koyduğu ve bu dünya görüşünün modern çağın koşullarına göre yeniden yorumlanması gerektiği ön kabulünden hareket etmektedir. Örneğin Nisa suresi 34. ayette geçen "*Erkekler kadınlar üzerinde 'kavvâm' dırlar*" ifadesi geleneksel/literal yorumlarda, "*Erkekler kadınlar üzerine egemendirler*" şeklinde açıklanmıştır. Bağlamsal/modern yorumcular ise burada ifade edi-

3 Bu cildin yazarları; Doç. Dr. Cemile Tekin, Dr. Öğr. Üyesi Gülşen Yağır Ahmetoğlu, Dr. Öğr. Üyesi Nilüfer Ateş, Dr. Öğr. Üyesi Tuba Yıldız, Dr. Öğr. Üyesi Yasemin Barlak, Dr. Öğr. Üyesi Zehra Gözütok Tamdoğan, Dr. Fatma Merve Çınar ve Dr. Nagehan Vurgun'dur.

4 Bu cildin yazarları; Prof. Dr. Nahide Bozkurt, Doç. Dr. Hülya Terzioğlu, Doç. Dr. Nuran Çetin, Doç. Dr. Rabiye Çetin, Dr. Öğr. Üyesi Halide Rumeysa Küçüköner, Dr. Öğr. Üyesi Peyman Ünügür Tekin, Dr. Öğr. Üyesi Saadet Altay, Dr. Bedriye Yılmaz ve Dr. Tuğba Günal'dır.

len ‘kavvâm’ kelimesinin erkeğin kadına üstünlüğünü ifade etmediğini, bu kelimenin aslında ‘bir kimsenin işini görme, yönetme’ anlamlarına geldiğini ve ayetteki bağlamın erkeklerin fiziksel güçleri ile kadınların geçimlerini üstlenmesi ve bu nedenle aile reisi olması ile ilişkili olduğunu ifade etmektedirler. Buna göre, aile içinde yahut diğer işlerde kadının rolünün değiştiği durumlarda ‘kavvâm’ olma durumu da değişiklik gösterebileceği düşünülmektedir (c.3, s.28). Bu noktada Bozkurt, kadın konusunda Kur’an’ın sunmuş olduğu profilin doğru anlaşılması gerektiğini, kadın-erkek eşitliği ve sorumluluklar alanında Kur’an’da kadını ikinci plana atan bir söylemin yer almadığını vurgulamakta, bu çağrışımı yapan ayetlerin dönemin kültürel, sosyal, ekonomik şartları gözetilerek yorumlanması gerektiğini ifade etmektedir (c.3, s.36).

Benzer bir yaklaşımla kadın konusunu klasik İslam düşüncesi çerçevesinde inceleyen Altay, Kur’an’ın kadın ve erkek için tüm zamanlarda ve tüm toplumlarda geçerli olacak bir rol dağılımını belirlemediğini, böyle bir iddianın Kur’an’ın evrensel olduğu iddiasıyla çelişip onu belirli bir kültürün metni haline getireceğini vurgulamaktadır. Altay’a göre erillik ve dişilik kavramlarının kullanımı Kur’an’dan ziyade tefsirlerde ön plana çıkmaktadır. O, bu durumu ataerkil bakış açısı ve tarihsel, kültürel etkenlerle izah etmekte, Kur’an metni ile Kur’an’dan anlaşılmanın birbirinden ayrı tutulmasının gereğine işaret etmektedir (c.3, s.60). Tefsirdeki ataerkil söylemin bir benzerini kelâm alanında da görmek mümkündür. Nitekim kadın peygamberin imkanını ele aldığı yazısında Çetin, nübüvvet konusunda cinsiyet temelli bir peygamber tasavvuru oluşturulduğunu ve bu tasavvurun sosyo-kültürel ve psikolojik gerekçelerle dinleştirildiğini ifade etmektedir. Çetin’e göre, bu noktada kelamcıların öne sürdüğü gerekçeler Allah tasavvuru, akıl, özgürlük ve sorumluluk temelinde işleyen Allah-insan ilişkisi bakımından problemler taşımaktadır (c.3, s.119). Cinsiyetten bağımsız olan, insana has niteliklerin erkekle özdeşleştirilmesi ve bu noktada kadının daha alt bir kategoriye yerleştirilmesi dinî bir kabul olarak meşru hale getirildiğinde, Allah’ın insanı en güzel şekilde yarattığını ifade eden ayetlerle bir çelişki ortaya çıkacağı vurgulanmaktadır (c.3, s.124). Bu yönüyle Çetin’in yazısı, cinsiyetçi olmayan bir yaklaşım benimsendiğinde kelâmî öğretilerin farklı bir paradigma çerçevesinde ifade edilebilme imkânını ortaya koymaktadır.

İslam düşüncesinde kadına dair dikkat çekici bir bakış açısını Şiâ’da görmek mümkündür. Şiâ’nın, İslam tarihinde öne çıkan Hz. Hatice, Hz. Âişe ve Hz. Fâtıma gibi şahsiyetleri kendine özgü imamet düşüncesi doğrultusunda değerlendirdiği görülmektedir. Örneğin Hz. Âişe, Hz. Ali ile yaşadığı problemler nedeniyle eleştirilmiş, Hz. Hatice ise Hz. Fâtıma’nın annesi olması gerekçesiyle fazilet olarak üstün kabul edilmiştir. Bu çerçevede Ünügür, on dört masumdan biri kabul edilen Hz. Fâtıma’nın Şiî düşüncede adeta bir azize kimliğine büründürüldüğünü ifade etmektedir (c. 3, s.77). Burada imamet öğretisi haricinde, Şiâ’nın kadına yaklaşımını daha çok geleneksel, kültürel etkilerle şekillenen ataerkil bir din yorumunun belirlediği gözler önüne serilmektedir. Ancak İslam’ın kadına bakış açısını dinin ataerkil söylemleri üzerinden okumanın hakikati yansıtmayacağı muhakkaktır. Bu hususta önemli bir vurgu olarak kadının ontolojik statüsü üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede Günal yazısında, kadın ve erkeğin yapı, yeti ve donanım itibarıyla aynı ontolojik statüde olduğunu ifade etmektedir. Kadın ve erkek ontolojik bakımdan birbirine üstün olmadığı gibi, Kur’an’ın insanın ontolojik donanımları olarak sunduğu nefis, akıl ve ahlak kadın ve erkek cinslerine göre ayrışan farklı içeriklere sahip değildir (c.3, s. 52).

4. “İLİMDE MÜSLÜMAN KADIN”⁵

Eserin dördüncü cildi, ilim alanında Müslüman kadınların faaliyetleri üzerinde odaklanmaktadır. İlk yazıda, İslam ilim geleneğinde kadınların faaliyetleri ele alınmakta sonraki yazılarda ise sırasıyla siyer, tefsir, hadis, tasavvuf, Türk İslam edebiyatı, tıp ve müspet ilimler alanında öne çıkan Müslüman kadınlara yer verilmektedir. Verilen örneklerden hareketle Müslüman kadının ilim alanında azımsanmayacak derecede aktif olduğu ortaya konulmaktadır. Burada, ilmiyle öne çıkan Müslüman kadınların literatür kayıtlarında kendilerine yeteri kadar yer bulamadığına dikkat çekilmektedir. Bunun nedenlerinden biri olarak kadının sosyal hayatta erkekler kadar aktif olmaması gösterilmektedir. Fakat bu gerçekliğin Müslüman kadınların

⁵ Bu cildin yazarları; Doç. Dr. Ayşe Esra Şahyar, Doç. Dr. Ayşe Hilal Kalkandelen, Doç. Dr. Betül Gürer, Doç. Dr. Feyza Betül Köse, Doç. Dr. Zehra Gençel Efe, Dr.Öğr. Üyesi Belkıs Özsoy Demiray, Dr. Öğr. Üyesi Elif Yazıcı ve Dr. Ülkü Koçak’tır.

İslam medeniyetine katkılarının bulunmadığı ve ilimle meşgul olmadıkları gibi bir düşünceye sebep olması gerektiği vurgulanmaktadır. Çünkü her ne kadar çeşitli sosyal kültürel nedenlerle kısıtlamalara maruz kalsalar da mevcut kaynaklarda ilmî hayatın içinde yer alan kadınlar hakkında azımsanmayacak ölçüde bilgiler mevcut olduğu tespit edilmektedir (c. 4, s. 167).

Kadınlar, Hz. Peygamber'in ilim öğrenmenin farz olduğu şeklindeki ifadesinde istisna olarak belirtilmemiştir. Nitekim Hz. Peygamber kadınların eğitimine önem vermiş okuma-yazma bilen Şifâ bnt. Abdullâh'tan eşi Hafsa'ya okuma-yazma öğretmesini istemiştir (c.4, s.15). Aynı zamanda Hz. Peygamber'in eşlerinden Hz. Âişe hadis alanındaki faaliyetleriyle ilk Müslüman alim olarak öne çıkmaktadır. Pek çok kadın sahabe de hadis, fıkıh ve kıraat gibi alanlarda öne çıkmaktadır. Müslüman kadınlar ilmi alandaki birikimlerini öğrencilerine de aktarmışlar, çeşitli ilim meclislerinde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Kadın öğretmenlerden ilim tahsil eden pek çok erkek alim de bulunmaktadır. Bunlar arasında İmam Şâfi, Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, İbn Hallikân, Suyutî ve İbn Teymiyye gibi meşhur alimler dikkat çekmektedir.

Müslüman kadınlar sadece dinî ilimler alanında değil müspet ilimler alanında da faaliyetlerde bulunmuşlardır. Örneğin tıp ilmi Hz. Peygamber döneminden itibaren kadınların ilgi gösterdiği alanlardan olmuştur. Kuaybe bnt. Sa'd, bu alandaki bilgisiyle Hendek savaşında yaralıların tedavisinde önemli bir rol üstlenmişti. Kitapta bunun dışında; matematik, astronomi, mimari alanlarında faaliyet gösteren kadınlar zikredilmektedir. Dikkat çekici bir örnek olarak Fâtıma Muhammed el-Fihri'nin 859 yılında dünyanın ilk üniversitesi olarak da kabul edilen Karaviyyin üniversitesini kurmasından bahsedilmektedir. Burada İslamî ilimlerin yanı sıra astronomi, matematik, edebiyat, yabancı diller ve fen ilimleri öğretilmiştir. Arap rakamlarının Avrupa'da tanınip kullanılması bu kurum sayesinde gerçekleşmiştir (c.4, s. 172).

5. "SİYASETTE MÜSLÜMAN KADIN"⁶

Eserin beşinci cildinde siyaset alanında Müslüman kadının konumu ve İslam'ın bu konudaki bakış açısı, tarihsel süreçte Müslüman alimlerin kadının siyasetteki yeri ile ilgili değerlendirmeleri ve aktif olarak siyasetin içinde bulunmuş olan kadın örnekleri üzerinden değerlendirilmektedir. Kadınların devlet başkanlığı görevi ile ilgili olarak İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren olumsuz bir bakış açısı olduğu gözlemlenmiştir. Hilafetin şartları ile ilgili olarak yazılan eserlerde erkek olmak bir şart olarak gösterilmiştir. Gazzâlî (ö.505/1111) ve İbn Hazm (ö. 456/1064) gibi alimler bu hususu vurgulayanlar arasındadır. Kadının siyasî liderliğine olumsuz bakanların dayandıkları dinî referansların genel olarak ataerkil bir bakış açısıyla yorumlandığı tespit edilmektedir (c.5, s.14). Örneğin Bakara suresinin 228. ayetinde geçen "*Erkeklerin ise onların üzerinde bir dereceleri vardır*" ifadesi siyasî liderliği de kapsayacak bir biçimde yorumlanmıştır. Köse, bu yorumun ayetin bağlamından kopuk olduğunu, boşanma ve aile içi bir hususu dile getiren ayetin siyasî liderliği Kur'an'î referansla engellemenin dayanaklarından birine dönüştürüldüğünü ifade etmektedir (c.5 18). Diğer taraftan, mümin erkek ve kadınların birbirlerinin velîleri olduğunu ifade eden Tevbe suresi 71. ayet ve Sebe Melikesi Belkıs'a dair diğer ayetler kadının siyasî liderliğini mümkün gören çağdaş İslam düşünürleri tarafından referans olarak gösterilmektedir (c.5, s.23).

Tarihsel süreçte hem siyasî liderlik görevi üstlenen hem de siyasette etkin olan pek çok Müslüman kadının varlığına dikkat çekilmektedir. İsmâilî gelenekte kadın yöneticilerin yönetimde söz sahibi oldukları tespit edilmektedir. Bunlar arasında Ervâ bnt. Ahmed (ö. 532/1138), Esmâ bnt. Şihâb, Sittülmülk bnt. Aziz-Billâh (ö. 413/1023) ve Rasad gibi isimler ön plana çıkmaktadır.

Sâsânî ve Türk devletlerinde siyasî hayatta aktif olan kadınların sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur. Kuşçu, bu çerçevede Müslüman kadının konumuyla ilgili olarak Batılılar'ın yaklaşımının ve yaptıkları çalışmaların bazılarında öne çıkan ithamların gerçeği yansıtmadığını ifade etmektedir (c. 5, s.57). Subh Hatun, Seyyide Hatun, Sittülmülk Hatun, Seyyide Rasad, Safiye Hatun, Gaziye Hatun, Raziye (Begüm) sultan, Şecerüddür örnekleri üzerinden Müslüman kadın liderlerin varlığı ve etkinlikleri aktarılmaktadır.

⁶ Bu cildin yazarları; Prof. Dr. Ayşe Dudu Kuşçu, Prof. Dr. Esra Yakut, Doç. Dr. Feyza Betül Köse, Doç. Dr. Habibe Kazancıoğlu, Dr. Öğr. Üyesi Esra Aslan Turan, Dr. Öğr. Üyesi Feyza Doğruyol ve Dr. Hilal Livaoğlu Mengüç'tür.

Burada dikkat çeken bir tespit olarak iktidarda yer bulan kadınların daha ziyade Arap kökenli olmayanlar arasından çıkmış olduğu bilgisi yer almaktadır. Bu durum Arapların kadın konusunda eski kültürlerine dönme eğiliminin bir göstergesi olarak görülmekle birlikte Müslüman Türk devletlerinde kadınların yönetimde yer bulmasının kadim Türk kültürünün etkisi olarak yorumlanmaktadır (c.5, s.73). Dolayısıyla kadınların diğer alanlarda olduğu gibi siyasî alandaki konumlarında da kültürel mirasın etkisi büyük olmuştur.

Eserin bu cildinde ayrıca, XX. yüzyıldan günümüze İslam ülkelerinde kadın ve siyaset, İslam dünyasında kadın hareketleri konularına odaklanılmakta; bu şekilde, kadının siyasî alandaki görünürlüğü farklı mecralarda ele alınmaktadır. Bu noktada çalışmada eksikliğini hissettiğimiz bir husus, Atatürk'ün kadın konusunda yaptığı çalışmalara yeterince yer verilmemiş olmasıdır. Atatürk'ün çıkardığı Tevhid-i Tedrisat Kanunu (1924) ve Medeni Kanun (1926) eğitim, sosyal ve hukukî alanlarda kadınlara tanınan haklar bakımından oldukça önemlidir. Yine siyasî haklar bağlamında 1930 yılında belediye seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması ve 1934'te milletvekilliği seçme ve seçilme hakkının elde edilmesinde Atatürk'ün çağdaşlaşma hareketinin oldukça önemli etkisi bulunmaktadır.⁷ Atatürk,

“Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın emrettiği şey, Müslim ve Müslimenin beraber olarak iktisabı ilmü irfan eylemesidir. Kadın ve erkek bu ilmi irfanı aramak ve nerede bulursa oraya gitmek ve onunla mücehhez olmak mecburiyetindedir. İslam ve Türk tarihi tetkik edilirse görülür ki, bugün kendimizi bin türlü kayıtlarla mukayyet zannettiğimiz şeyler yoktur. Türk hayatı içtimaiyesinde kadınlar ilmen, irfanen ve diğer hususlarda erkeklerden katıyen geri kalmamışlardır. Belki daha ileri gitmişlerdir.”⁸

şeklindeki ifadeleri ile esasında İslam'ın ilk dönemlerinde hayat bulan kadına bakış açısının bir ifadesini ortaya koymuştur. Yaptığı pek çok konuşmada kadının önemi ve değeri üzerinde durmasıyla o, Müslüman kadının tarihinde önemli figürlerden biridir. Diğer taraftan, cumhuriyet sürecinde kılık-kıyafet kanununun yerel yönetimler tarafından uygulanış biçimlerinin Müslüman kadınların hak ve özgürlükleri bakımından değerlendirilmesi de Türkiye özelinde ele alınması gereken önemli hususlardan biridir.

SONUÇ

Müslüman kadının ailede, toplumda, sosyal ve siyasî hayatta, çalışma hayatında ve ilmî sahada konumunun ne olduğu ile ilgili günümüz dünyasında dahi kafa karışıklığı yaşayan, birbirinden farklı fikirlere sahip olan pek çok insan bulunmaktadır. Bu doğrultuda, Müslüman kadın profilinin nasıl olması gerektiğinin doğru bir şekilde tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır. “Müslüman Kadının Tarihi” adlı kitap serisinde, bu konuda yapılan çalışmaların çoğunlukla öznel bir bakış açısıyla, kültürel öğelerin etkisi altında ve belirli bağlamlarla sınırlı şekilde ele alındığı iddiasından hareket edilmiştir. Bu gerekçeyle çalışmada, Müslüman kadın konusu alanında uzman pek çok kadın akademisyen tarafından ve çok boyutlu olarak ele alınmıştır. Bu yönüyle eser oldukça kıymetlidir. Eserde, konuya ilgi duyan okuyucu için zengin bir içerik sunulmakta, Müslüman kadının profili konusunda nesnel ve bütüncül bir bakış açısı ortaya koyma hedefi başarıyla gerçekleştirilmektedir.

Özverili bir çalışmanın ürünü olan bu eserde, Müslüman kadın konusunda ortaya çıkan eşitlik, adalet, hakkaniyet temeline dayanmayan düşünce ve uygulamaların, Bazı oryantalistlerin iddia ettiği şekilde, bizzat İslam'ın sahip olduğu öğretilerden kaynaklandığı tespitinin gerçeği yansıtmadığı vurgulanmaktadır. Bu yönüyle eser, İslam'ın özü itibarıyla insanlara sunmuş olduğu yüce değerleri ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca çalışmada, iddia edilenin aksine Müslüman kadının tarihte hayatın pek çok alanında aktif olduğu ve buradan hareketle kadın konusu ele alındığında İslam'ın kadının varoluşsal gerçekliğini yansıtmada bir engel teşkil etmediğinin görüleceği üzerinde durulmaktadır. İslam'ın, kültür ve geleneklerin etkisindeki ataerkil yorumu, kadın konusunda İslam'a yöneltilen suçlamaların gerekçesi olarak görülmektedir.

7 Nilgün Nurhan Kara, “Türk Çağdaşlaşmasının Bir Ögesi: Atatürk ve Kadın”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17/1 (2019): 240.

8 Nimet Arsan, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1989), II/90.

Beş cilt olarak planlanan eser, her bir ciltte ayrı bir temaya odaklanarak ve temel kaynaklardan hareketle kadın konusunu incelemektedir. Burada klasik ve temel kaynakların esas alınmış olması eseri değerli kılan diğer bir unsurdur. Diğer taraftan çalışmada, spesifik bir konunun farklı açılardan ele alınıyor olmasından kaynaklandığını düşündüğümüz tekrarlar söz konusudur. Bazı örnek olay ve anekdotlar kimi zaman aynı, kimi zaman farklı ciltler içinde tekrarlanmaktadır. Ancak örnek olay ve anekdotlar çoğunlukla farklı bağlamlarda ele alındığından tekrarlar göze batmamakta ve okuyucu yormamaktadır. Kitabın genelinde kullanılan dilin sade ve anlaşılır olması kitabın genel okuyucu kitlesine ulaşma yönündeki amacının gerçekleşmesi açısından oldukça isabetlidir.

KAYNAKÇA

- Arsan, Nimet. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. 3 cilt. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1989.
- Kara, Nilgün Nurhan. "Türk Çağdaşlaşmasının Bir Ögesi: Atatürk ve Kadın". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 17/1 (2019): 227-242.